

TÜRKİYE'DE KİT'LERİN GÜNÜMÜZE KADAR OLAN GELİŞİMİ

Yrd. Doç. Dr. Ranâ EŞKİNAT
Yrd. Doç. Dr. Sevgi GEREK

Devletin ekonomiye müdahalesi, ekonomi biliminin başlangıcı- na kadar dayandırılabilir bir olgudur. 19. yy'ın sonlarından bu yana da devletin ekonomik faaliyetlerde iyi bir yönetici olup olma- dığı tartışması süregelmektedir.

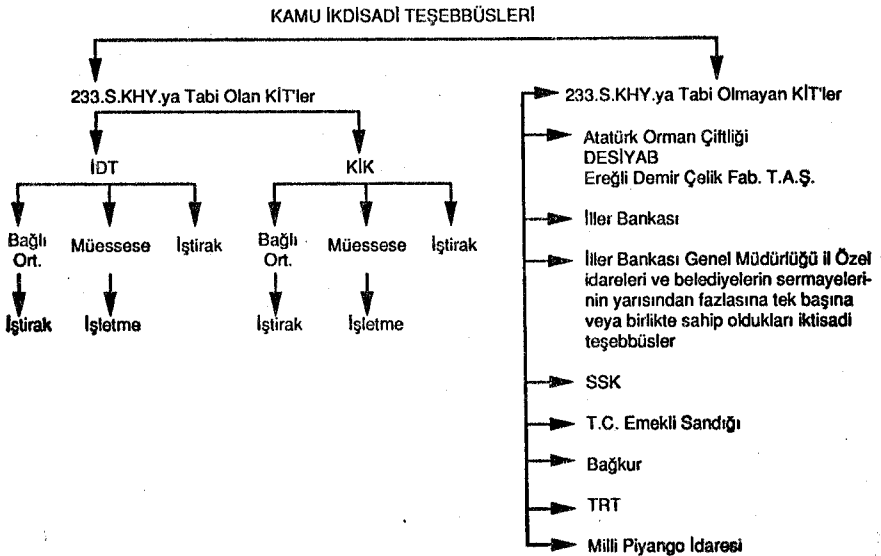
Ülkemizde devletin müteşebbis olarak ekonomik faaliyete ka- tılması darphane, devlet matbaası gibi geleneksel kamu kuruluşları ile başlamış daha sonra posta idaresinden nükleer enerji üretimi- ne kadar değişen çeşitli faaliyetleri kapsamıştır.

Türkiye'de KİT olgusu aşağıdaki yasalarla 1925'lerde günde- me gelmiştir.

- a- 22 Nisan 1924 tarihli 506 sayılı Bazı Demiryollarını Milli- leştirme Kanunu,
- b- 1925 yılında çıkarılan Tütün İdarei Muvakkatesi Kanunu ile Barut ve Patlayıcı Maddeler Tekeli Kanunu,
- c- 1925 yılında çıkarılan Sanayi ve Maadin Bankası Kanunu,
- d- 1926 yılında çıkarılan İspirto ve Alkollü İçkiler Kanunu,
- e- 1927 yılında çıkarılan Devlet Demir Yolları ve Limanları İdarei Umumiyesi Kanunu.

Söz konusu olan kanunlar bize genel bir KİT tanımı vermemektedir. O dönemde kamu teşebbüslerini düzenleyen tek bir kanun olmadığından her teşebbüs kendi kanunu ile yönetilmiştir. Dolayısı ile teşebbüslerin yönetim ve denetimleri birbirinden farklı olmuştur. Bu farklılıkları gidermek ve kamu iktisadi teşebbüsleri kavramını bir sistem dahilinde düzenlemek amacı ile 17.6.1938 tarih 3460 sayılı «Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek sureti ile kurulan iktisadi teşebbüslerin teşkilatı ile idari ve mura-kabeleri» hakkındaki yasa kabul edilmiştir.

Daha sonra çıkarılan 440 ve 468 sayılı yasalar birbirini tamamlayıcı niteliktedir. 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı kanun hükmünde kararname, KİT'lerin yapısı iktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşları olarak belirlenmiş ve bunlarda müessese, bağlı ortaklık ve iştirakler şeklinde alt birimlere ayrılmıştır.

KİT'lerin tanımı konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde üzerinde birleşilen kesin bir tanım bulunmamaktadır. Kavramla ilgili genel olarak yapılan tanımlamalar ve KİT'leri düzenleyen çeşitli kanunlarda yer alan hukuki tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlar içinde AVRUPA KİT Merkezi Statüsünde KİT tanımı aşağıdaki şekilde verilmektedir.

Mal ve hizmet üretmek üzere kurulmuş olan, mali olanaklarının yarısından fazlası merkezi veya yerel kamu idareleri tarafından

sağlanan veya işletme sonuçlarından bu idarelerin sorumlu bulunduğu ve bunlar tarafından denetlenen girişimler, KİT'lerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'dan tarım ağırlıklı, sanayinin yok denecek kadar zayıf olduğu bir ekonomik yapı devir alınmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ve Cumhuriyetin ilânından önce yapılan İzmir İktisat Kongresinde ülke ekonomisinin kalkınma modeli olarak özel sektörün teşvik edilmesi ve milli bir ekonominin geliştirilmesi doğrultusunda kararlar alınmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra uygulanan ekonomi politikaları klasik ve Ortodoks iktisadi düşünce sistemi içerisinde, İktisat Kongresinde kabul edilen ilkelere uygun bir şekilde yürütülmüştür. Ancak 1927'ye kadar geçen dönemde sermaye birikimi ve bilgi birikiminin olmaması nedeniyle beklenen gelişme sağlanamamıştır. Ülkenin genel durumundan, toplum refahından devleti sorumlu tutan bir dünya görüşünün varlığı, Türkiye'de girişimcilik olgusunun gelişmesini güçleştirmiş veya geçiktirmiştir. 1927 yılında özel teşebbüs için geniş bağışıklıklar ve teşvik tedbirleri içeren Teşvik-i Sanayii Kanunu çıkarılmıştır. 1930'lara gelindiğinde yine arzulanan ölçüde gelişme sağlanamamıştır. Bu yıllarda, gelişmeyi engelleyen nedenlerin arasına birde Dünya Ekonomik Bunalımı katılmıştır. İşsizlik, verimsizlik ve ekonomik başarısızlıkları yok etmek için devletin ekonomiye daha aktif bir şekilde müdahale etmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Bu dönemde, devletçilik ve karma ekonomi sistemi içinde özel sektörün yapamadığı işlerin devlet tarafından yapılması öngörülmüştür.

1929 yılının Eylülünde Kapitalist düzenin yaşadığı en büyük bunalımdan sonra aşırı liberal ekonomi yanlıları bile piyasa mekanizması konusunda kuşkuya düşmüşlerdir. Bu arada Sovyetler Birliği'nin Planlı bir ekonomi politikası uygulamasıyla bunalımdan etkilenmeden hızlı bir gelişme göstermesi Türkiye'de yönetici kesimince ilgiyle izlenmiştir. Ali İktisat Meclisi, Planlama komiteleri gibi bazı kurumsal düzenlemeler Sovyetlerden esinlenerek gerçekleştirilmiştir. 1928'de plan uygulamalarını başlatan Sovyetler Birliği'nden sonra Türkiye 1933'de tasarlayıp 1934'te yürürlüğe koyduğu 1.Beş Yıllık Plan'la dünya'da ikinci ülke olmuştur. Kapitalist sistemi koruyarak ekonomik plan uygulamasına giren tek ülkedir.

Bu dönemde hükümet bir taraftan müdahaleci çeşitli yasalar çıkartırken, diğer taraftan özel teşebbüsü destekleyen çeşitli teşvikler ve tedbirler uygulamıştır. Demekki olay, sadece bir ekonomik

rejim tercihi olarak görülmemiş, 1929'daki bunalım sonucu oluşan durgun ekonomi pragmatik bir yaklaşımla canlandırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de devletçilik kesin sınırları olmayan bir kavramdır. Örneğin: Kadrocular daha merkezizetçi ve müdahaleci bir devletçiliği savunurken devrin liberal düşünürleri ve politikacıları daha ılımlı bir devletçilikten yanadırlar. 1930'lar devletçiliğinin niteliği kapitalizm temelli bir devletçilik olmasıdır. KİT diye tanımladığımız kuruluşların temeli bu dönemde atılmıştır.

Bu kuruluşlar yukarıda tanımlanan devletçiliğin uygulama aracı olarak yoğunluk kazanmıştır. Özel teşebbüsün girmeye cesaret edemediği, sermayenin yetişmediği, kârlı bulmadığı, teknoloji temin edemediği, fakat ekonomi için gerekli olan alanlarda geçici nitelikte çalışmak üzere kurulmuşlardır.

1925'te özel bir yasayla kurulan ancak başarılı olamayan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının yerine 1932'de Devlet Sanayi Ofisiyle Türkiye Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur. Bu iki kurum da bir yıl sonra kapatılarak yerlerine Sümerbank kurulmuştur. (1933). 1935 yılında ise Etibank, maden ve enerji alanında faaliyet göstermeye başlamıştır.

Bu dönemde KİT'ler eliyle gerçekleştirilen sanayi atılımı dış borçlanmaya gerek kalmadan gerçekleştirilmiştir. Kuruluşlar için gerekli kaynak vergi artışları ve yerli mallarının kullanımının teşviki ile sağlanmıştır. KİT'ler yerli sanayinin gelişiminde başarılı olmuşlardır. Ancak bu tüketime ve halkın temel gereksinimlerinin giderilmesine yönelik bir sanayileşme olmuştur. Ağır sanayi olarak sadece sermayesinin % 50'si İngilizlere ait olan Karabük Demir Çelik fabrikaları kurulmuştur.

1940'lardan itibaren, dünya konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak devletçilik uygulamaları daraltılmaya çalışılmıştır. Mümkün olan her durumda KİT'lerin özel teşebbüse terkedilmesi ilkesi ön plana çıkartılmıştır. 1945 yılında kurulan Demokrat parti kısmen bu ortamı politik amaçlarla kullanmak için bu görüşleri partinin temel ilkeleri arasında göstermiştir. Ayrıca 1946'da İstanbul'da toplanan ikinci İktisat Kongresinde devlet işletmeciliğinin sınırlandırılması yönünde karar alınmıştır.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, hükümet programında temel sanayi ve alt yapıyı ilgilendiren kuruluşlar dışındaki

faaliyetleri özel sektöre devretme yönünde karar almıştır. Nitekim, DP fiilen bu yönde bir politika uygulamış, bir taraftan özel teşebbüsü teşvik ederken, diğer taraftan kamu yatırımlarını altyapıya yöneltmiştir. 1951 yılında özel sektöre kredi vermek üzere kurulan Sanayi Kalkınma Bankasının 1954 yılında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun ve diğer özel girişimciyi teşvik edici tedbirlerin etkisiyle kamu kesiminin endüstri alanındaki payı daralmıştır. Bir örnek vermek gerekirse 1951 yılında kamu kesiminin Pamuklu dokuma ve pamuk ipliği üretimi 17.879 ton'dan 1955 yılında 25.813 ton'a yükselmiştir. Aynı tarihlerde özel kesimin üretimi 12.118 ton'dan 41.564 ton'a yükselmiştir.

Rakamlardan da görüldüğü gibi kamunun girişimci olarak rolü azalmamıştır. Ancak özel sektörün faaliyeti çarpıcı bir artış göstermiştir.

Aşağıdaki Tablo'da 1948-59 yılları arasında toplam yatırımlar içinde kamunun payındaki gelişmeler gösterilmektedir.

YIL	TOPLAM	KAMU	KAMU ORANI %
1948	896	330	37.1
1949	1.032	371	38.9
1950	1.064	405	38.8
1951	1.288	470	39.1
1952	1.804	726	40.2
1953	2.040	950	46.6
1954	2.473	1.964	43.8
1955	3.035	1.255	42.3
1956	3.366	1.871	46.7
1957	3.906	1.901	48.7
1958	4.904	2.898	42.8
1959	6.691	3.979	46.0

Kaynak : Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, DPT Yayınları NO: 1272 «Karma Ekonomide KİT'lerinin Yeri» S. 943.

Tablodan'da izlendiği gibi bu dönemde kamunun ekonomideki payı artmıştır. Bu durum bazı gözlemciler tarafından bir önceki dönemde uygulanan devletçiliğin devamı olarak yorumlanmıştır. Bir diğer grup ise kamu yatırımlarının (özellikle altyapı) bu şekilde artmasını özel teşebbüsün köklü teşvikinin bir gereği olarak

görmekte ve bu iki dönemin ekonomik politika açısından tamamen farklı olduğunu savunmaktadır. 1950'lerde tarımın gelişen ekonomilerin kalkınmasındaki rolü önem kazanmaya başlamıştır. Demokrat Parti'de bu gelişmelerden etkilenmiş ve toprak reformunu terk ederek tarım reformuna ağırlık vermiştir.

Ulaştırma ve sulama yatırımlarının artması, tarımsal destekleme politikası, kısmende uygun dış ticaret konjonktürü nedeni ile tarım kesimi güçlenmiş, iç pazar entegrasyonu artmış, gelir dağılımı düzelmiştir. Buna bağlı olarak da piyasa ekonomisi gelişmiş ve güçlenmiştir. Bu durum özel sektöre yeni imkânlar sağlamıştır.

KİT'lerin bu dönemde tarım alanındaki faaliyetleri göze çarpmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Kooperatifler kanalıyla çiftçilere dağıtılan krediler 1950 yılında 647 milyon TL iken 1955 yılında 1.554 milyon liraya yükselmiştir. Her ne kadar tarımda makineleşme hareketi, 1948 yılında başlamışsada 1950'den sonra hız kazanmıştır. 1948 yılında 1756 adet traktör mevcut iken bu rakkam bir iktisadi devlet teşekkülü olan Zirai Donatım Kurumunun önemli katkısı ile 1952 yılında 31.415, 1955 yılında 40282 adete çıkarılmıştır.

Özetle bu dönemde KİT'ler özel sektörü her konuda destekleyen birer araç olmuşlardır. Yine bu dönemde ilk kez KİT'lerin istihdam yaratma gücünden politik olarak yararlanılmaya başlanmıştır.

1953'ten sonraki dönemde gümrüklerde indirim, ithalatı hızlandırma gibi politikaların uygulanması sonucu ekonomi darboğaza girmiştir. Bu durum Türkiye'yi 1950 sonlarında moratoryum ilân eden bir ülke durumuna düşürmüştür. Bunların sonucu olarak ekonomik kalkınmanın başarısının ekonominin yapısına uygun, uzun vadeli milli bir ekonomik kalkınma plânına bağlı olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmış, I. Beş Yıllık Kalkınma Plânı hazırlanarak Türkiye Ekonomisi plânlı döneme girmiştir. 16 Ekim 1962 tarihinde «Uzun vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması» kanunlaştırılmıştır. Kanun uyarınca beş yıllık kalkınma plânları hazırlanmıştır. Kalkınma plânları konulan hedeflere varma yönünde uygulamada kamu sektörü için emredici, özel kesim için yönlendirici niteliktedir. Bu nitelik her beş yıllık plânın ortak özelliğidir. Böylece bir yandan kalkınma plânlarının kamu sektörü için emredici niteliği, öte yandan plânlarda konulan hedefler için

yatırım kaynaklarının yaratılması zorunluğu KİT'ler yönünden yeni bir dönemin belirlenmesine neden olmuştur. Bu dönem KİT'lerde sayısal gelişmeden çok yön verme çalışmalarının yoğunlaştığı bir yeniden düzenleme dönemidir. Nitekim 1960-75 yılları arasında geçen süre içinde aşağıdakiler dışında yeni bir KİT kurulmamıştır.

T. C. Turizm Bankası A. Ş.	1960
Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu	1963
Devlet Yatırım Bankası	1964
Türkiye Elektrik Kurumu	1970
Çay Kurumu	1971

KİT'lerin yeniden düzenlenmesine ağırlık verilmesinin nedeni bu kuruluşların kaynak yaratan kurumlar haline getirilmesi isteğidir. Bir kuruluşun kaynak yaratabilmesi için kârlı ve verimli olması gereklidir. Ancak KİT'lerin plânlı ekonomi döneminde de karma ekonomi modeli içindeki yeri ve fonksiyonları kesin ve açık biçimde saptanamamıştır. Plânlı dönemler süresince yaşanan belirsizlikler ve politik müdahaleler KİT'lerin büyümesine, yatay ve dikey olarak boyut kazanmasına engel olamamıştır.

KİT'ler bir yandan iştirakler ve bağı ortaklıklar yoluyla diğeryandan tüccardan yüksek fiyatla hammadde alıp, ucuz fiyatla yarı mamul madde satarak özel sektörü desteklemektedirler. Örneğindemir çelik işletmelerinden kütük yada som demiri ucuza alan hammaddeciler bunları çeşitli inşaat demirlerine dönüştürerek yüksek kârla inşaat sektörüne satmaktadırlar. SEKA'dan ucuz kağıt alan özel girişimci defter yada dosya kağıdı imal ederek yüksek fiyata piyasaya sunmaktadır. Diğeryanda tekele tütün, Sümerbank'a pamuk ve yün, SEK'e süt satan tüccar her zaman piyasanın üstünde fiyatla sürekli bir pazara sahip olurken, aynı zamanda bir kâr garantisi, sermaye birikimi ve yatırım için bir güvence de sağlamış olmaktadır.

KİT'lerin genişletilmesi özel sektöre geniş pazar olanağı sunması, yatırımcı özel sermayenin büyüyerek daha kârlı hale gelmesine de neden olmuştur. KİT'ler özel teşebbüsün katlanamayacağı kuruluş maliyetini üstlenerek, teknik ve nitelikli işgücü yaratılmasında özel sektöre önemli olanaklar kazandırmıştır. KİT içinde eğitilmiş teknik personelin işgücü ve verimliliği, özel sektöre kaydırılırken KİT'lerin maliyet kaybı ve verimlilik düşüşü pahasına özel sektör desteklenmiştir.

KİT'lerden yararlanmanın en önemli yollarından biri de iştirakler ve bağlı ortaklıklar yoluyla özel sektörün desteklenmesidir. Özel ve tüzel kişiler KİT kuruluşları ile ortak şirketler kurarak çeşitli kredi olanaklarından yararlanarak, ucuz ve yarı mamul girdi ve risk sektörüne güvence sağlamaktadırlar. Örneğin bir KİT kuruluşu olan D.M.O. Arçelik'e % 15 hisse ile, TEK Çanakkale Seramik'e % 22.2 hisse ile, Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.T. Konserveye % 25, M.K.E. Tofaş Otomobil Sanayi'ne % 25 hisse ile ortaktır. 1938 tarihli KİT yasasında «KİT'lerin genel kuralları veya hükümetlerin önerisi ile pay sahiplerinin Türk olması koşuluyla payları nama yazılı Limited ya da Anonim ortaklığa dönüştürülebilir» hükmü bulunmaktadır. Eğer Bakanlar Kurulu gerekli görür ise «KİT iştirakli ortaklıkların paylarının hamiline yazılı olabileceği de yasada ek olarak konulmuştur. Buna rağmen 1950'lerde de KİT'lerin iştirak paylarına herhangi bir sınırlama getirilmez iken 1983'te en az yine % 26, 1984'te ise % 15 gibi bir sınırlama getirilmiştir.

KİT'lerin, özel şirketleri batmadan önce finanse etmesine ek olarak, kredi borçlarını ödeyememe durumundaki şirketleri kurtarma ve batık şirketlere yeni olanaklar sağlama amacıyla, kendi bünyesine alarak ortaklıklar kurması da özel sermayeyi teşvik yollarından biridir. Batmakta olan tekstil, demir-çelik, banka kuruluşları, KİT ile ortak edilerek kurtarılmıştır. Paktaş, Güney Sanayi, Töbank, Asil Çelik v.s. KİT'lere ortak edilerek veya dönüştürülerek kurtarılan özel teşebbüslerdir.

KİT ortaklıklarında sermaye dağılımı özel ya da tüzel kişiler lehine işlemektedir. KİT ortaklıklarındaki yasal zorunluluk; ortaklık payının yarısından fazlasının KİT'e ait olmamasıdır. Ticaret yasasına göre, KİT ortaklıklarında kuruluş sermayesinin dörtte birinin ödenmesi, dörtte üçünün de taahhüt edilmesi gerekmektedir. KİT'lerin ortaklık payının tamamını veya tamamına yakını ödemesi geleneği varken, özel teşebbüsün payına düşenin dörtte birini ödemesi yeterlidir. Örneğin bir ortaklığın sermayesinin, % 49.9 hissesinin KİT tarafından tamamının ödenmesi durumunda % 50.1 hisseye sahip özel kesimin % 12.528 hissesini ödemesi şirketin yönetimini elinde tutmasına yetmektedir. Kâr'ın bölüşümü de sadece ödenmiş değil, taahhüt edilmiş ve ödenmiş sermayeye göre olduğu için özel sermaye sahibi kâr dan yarısından fazla pay almaktadır. Taahhüt edip ödemediği pay içinde tekrar devlet bankalarından veya KİT'lerden çok ucuz ve uzun vadeli kredi alabilmektedir.

Böylece KİT payı, ödenmiş sermaye içinde özel sektörden daha fazla olduğu halde, özel sektör kendine düşen kârdan daha fazlasını almaktadır.

Örneğin, 1975-87 yılları arasında KİT ortaklıkları yılda ortalama % 42.5 kâr elde ederken, KİT'e düşen kâr oranı % 12,7 olarak saptanmıştır. Bu kârda şirketin özel kesiminden gelen ortaklarınca sermaye arttırımına dahil edilerek yeniden KİT'e ödenmektedir. Ayrıca, KİT ortaklıklarının çok büyük bir kısmı sürekli zarar ediyor gösterilerek hemen hemen kârdan hiç pay alamamaktadır.

KİT'lerin özel tekşebbüsü desteklemede oynadığı diğer bir rol de fiyat belirleme politikalarıdır. Bunun için hükümetler genelde KİT ürünlerinin fiyatlarını maliyetlerinin altında saptamaktadırlar. SEK, TEKEL ve birkaç istisna dışında hemen hemen tüm KİT ürünleri özel sektör tarafından pazarlanmaktadır.

Türkiye'nin IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği ne üye olması zaman zaman bu kuruluşların önerileri doğrultusunda hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. 1980 sonrası Türkiye'de liberalizasyon ve dışa açılma ile ilgili uygulamalarda yine bu kuruluşların etkisiyle başlamıştır. Bu uygulamalara bağlı olarak kamunun ekonomideki payının daraltılma çabaları yoğunlaşmıştır. Bu amaçla 1984 yılında bir yasayla Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı idaresi kurulmuş ve bu kuruluş aracılığıyla KİT'lerin tasfiyesine gidilmiştir. Değişik yöntemlerle KİT'lerin özelleştirilmesi çabaları başlamıştır.

Ancak özelleştirme konusu bu çalışmanın sınırları içinde yer almamakta daha sonraki bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede devlet her dönemde tüm olanaklarıyla kalkınma hamlesinin içinde yer almak zorunda kalmıştır. Devletçiliği savunuların dışında liberalizmin siyasal temsilcisi durumundaki iktidarlar döneminde bile devlet daima ekonomik faaliyetlerde önemli rol oynamıştır. İşte bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesinin bir aracı olan KİT'lerin tasfiyesine gidilirken verilerin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun CAN : Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir, 1987.
- ALTINTAŞ, Berra : Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yay. No: 8, Ankara, 1988.
- AREN, Saden : İktisadi Devlet Teşekkülleri, İstanbul, 1968.
- BORATAV, Korkut : Türkiye’de Devletçilik, Ankara, 1982.
- HİÇ, Mükerrerem : Türkiye Ekonomisinin Analizi Başlıca Ekonomik Göstergelerle, İ.Ü. İkt. Fak. İstanbul, 1980.
- KURUÇ, Bilsay : Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara, 1987.
- KURUÇ, Bilsay, v.d. : Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler (1980-1985), Ankara, 1985.
- ÖZMEN, Selahattin : Türkiye’de ve Dünya’da KİT’lerin Özelleştirilmesi, Ankara, 1987.
- SERİN, Necdet : Türkiye’nin Sanayi Aşaması, Ankara, 1963.
- Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 513, Ankara, 1982.
- Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1981.
- «Karma Ekonomide Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeri», Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, DPT Yay. No: 1272.
- İktisat, İşletme ve Finans, Yıl: 6, Sayı: 67, Ekim, 1991.
- 1990, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara, 1992.